Afgaan in Afghanistan

MS Toen bijna anderhalf jaar geleden, op 27 december 1979, de door Moskou bekokstoofde staatsgreep in Afghanistan de eerste zet bleek van een manoeuvre die de Sovjetrussische strijdkrachten openlijk voerde buiten de begrenzing van de eigen invloedssfeer zoals die nog weer was afgebakend op de CVSE in Helsinki, verwachtten velen dat de Sovjet-Unie zich daarmee had gestoken in een horzelnest waaruit zij zich niet dan met een veelheid aan pijnlijke ervaringen zou kunnen terugtrekken. Die verwachtingen zijn niet bewaarheid; de Sovjet-Unie zag zich nog niet gedwongen tot een smadelijke terugtocht zoals van de Amerikanen uit Vietnam. Toch moet er wel degelijk worden gesproken van een *afgang*. Maar dan ontegenzeglijk een die het deel werd van àlle betrokken partijen, met dien verstande dat de ene iets erger afging dan de andere. Het is interessant, de relevante aspecten eens samen te vatten.

De Afghaanse staatsgreep van december 1979 was het voorlopige sluitstuk van een reeks interne machinaties. Op 17 juli 1973 was koning Zahir Sjah ten val gebracht door zijn neef Daoed, die daarop president werd van wat hij zelf betitelde als een „waarachtige Islamitische republiek". Een soort voorloper van Khomeiny derhalve, met een conservatief, repressief en autocratisch bewind dat weliswaar – op bevel van het Kremlin – werd gesteund door het gros van de in 1965 opgerichte, communistische, Democratische Volkspartij, maar dat evenzeer werd bestreden door de onder leiding van de Pathan Taraki opererende anti-traditionalistische vleugel van die partij. Naar de krant die zij uitgaven, noemden zich de eersten *Khalq* (Het Volk), de laatsten *Parcham* (De Vlag). Na vijf jaar wisten de Parchami's het leger èn de rivaliserende Khalqi's achter zich te verenigen en Daoed op 27 april 1978 af te zetten. Verscheidene duizenden, onder wie ook Daoed en diens familie, lieten daarbij het leven.

Taraki nam het roer over en begon onverwijld aan een sociaal-revolutionair moderniseringsprogramma, zij het dat hij verzekerde de aloude Islamitische principes te zullen eerbiedigen. Maar zijn behoedzame, nationalistische koers viel niet in goede aarde in de Revolutionaire Raad, waarin Hafizullah Amin en Babrak Karmal – zoon van een generaal – als vice-premiers respectievelijk de Khalq- en de Parchamfactie vertegenwoordigden. Binnen enkele maanden al had Amin de Parcham-invloed uit de regering verdreven: Karmal en vijf van zijn medestanders werden „weggepromoveerd" naar Oosteuropese ambassades. En toen Taraki in Moskou zijn nood was gaan klagen, werd hij bij terugkeer in september 1979 met een coup aan de kant gezet. Dat was echter allerminst naar de zin van het Kremlin, dat zorgvuldig een tegencoup voorbereidde en deed uitvoeren. Het paard waarop de Russische leiders voorshands wedden, heette Babrak Karmal; de Russische bajonetten baanden hem een weg terug naar Kaboel.

Met die interventie demonstreerde de Sovjet-Unie bereid te zijn de levens van haar eigen onderdanen op het spel te zetten om haar „vrienden" te hulp te komen. Dat heeft stellig haar geloofwaardigheid in die kring vergroot. De keerzijde van die medaille is evenwel dat die brute ingreep rechtstreeks ingaat tegen het onmiskenbare geestelijke reveil in de Islamitische wereld. Het communistische patroon wijzigde zich in wezen niet, om het even of Taraki, Amin of Karmal het vaandel droeg. Maar het eigenlijke probleem voor het Kremlin is, dat het atheïsme altijd was gericht tegen het Christendom als de erfvijand. Tegen religies die van minder belang werden geacht, was klaarblijkelijk ook geen pas-

sende methodiek ontwikkeld. De consequenties van die tekortschietende planning werden al snel merkbaar toen de eerst ingezette Sovjet-Russische eenheden, zelf moslims van Centraalaziatische origine, zich realiseerden dat zij niet de Amerikaanse imperialisten of de Chinese hegemonisten moesten bestrijden, maar moesten schieten op ras-, bloed- en geloofsbroeders. Moskou zag zich weldra genoodzaakt die eerste contingenten te vervangen door minder „verwante" militairen. Dat de Russische leiding met dat facet geen rekening had gehouden, openbaarde een schromelijke misslag in de operationele planning, en dat mag – ook al was het niet fataal – gerust een *afgang* worden genoemd.

Daarbij komt nog dat de sindsdien ingezette troepen hoofdzakelijk bestaan uit personeel dat afkomstig is uit landstreken en bevolkingsgroepen die minder geliefd zijn bij de leiders in het Kremlin, of die toch al worden gewantrouwd, zoals bijvoorbeeld de Wolga-Duitsers en de Kareliërs. Die recrutering geldt echter slechts zeer ten dele als verklaring voor een verschijnsel dat ook elders reeds kon worden opgemerkt, namelijk dat de motivatie en discipline van de Russische militairen ernstig te wensen overlaat: de gerenommeerde Iwan uit de Grote Vaderlandse Oorlog is onmiskenbaar verleden tijd. Brezjnjevs uitspraak op het 26e Congres van de CPSU, „...Laat niemand twijfelen aan onze vastbeslotenheid, onze belangen veilig te stellen en de socialistische verworvenheden van de volkeren te verdedigen", mag een veelbetekenende herinnering aan de Brezjnjevdoctrine belichamen, de praktijk in Afghanistan laat zien dat er wel het een en ander schort aan het tot gelding brengen van die vastbeslotenheid. Weliswaar is het raadzaam niet te snel tot geruststellende conclusies te besluiten – ook de Winteroorlog 1939-'40 tegen Finland gaf een vertekend beeld van de gevechtswaarde van de Russische soldaat! – maar voorshands kan ook de militaire wanvertoning in Afghanistan zeker worden bestempeld als *afgang*.

Voorts is het gewenst zich rekenschap te geven van de ware redenen voor de nadrukkelijke Russische presentie in streken waar – afgezien van een krachtig nagestreefde verwezenlijking van geostrategische doelstellingen als onder meer aangeduid in *Mil. Spect.* **149**(1980)(3)99 – toch op het eerste gezicht weinig winst lijkt te kunnen worden behaald. Deskundigen terzake zijn het echter erover eens, dat huidige en zeer zeker toekomstige problemen op het terrein van de energievoorziening van de Sovjet-Unie en haar satellieten mede in het geding zijn. Het Afghaanse aardgas, bijvoorbeeld, wordt momenteel „gestolen" tegen minder dan een kwart van de prijs op de wereldmarkt, en de betaling blijft achterwege want... wordt in mindering gebracht op de Afghaanse verplichting, op te draaien voor de kosten van de Sovjetrussische presentie. Ook de, naar verluidt, recent ontdekte enorme olievelden in Herat en Farah – de grensgebieden met Iran – wenst de Sovjet-Unie te benutten voor het veiligstellen van haar eigen economische plannen, te meer nu haar eigen afnemende produktie onvoldoende garanties geeft voor een geslaagde economische wedijver met het Westen enerzijds, en een evenwichtige betalingsbalans anderzijds. Dat het Kremlin die situatie zodanig ernstig acht dat een gewelddadig optreden op grote schaal op het territorium van een buurstaat als oplossing kon worden gekozen, tekent wel de *afgang* van de Russische economie, die pretendeerde die van de vrije wereld te kunnen overvleugelen.

Daarenboven ervaart de Sovjet-Unie een slijtageproces in haar ideologie. Het leergezag van de communistische pausen in het Kremlin werd en wordt aangetast in volksdemocratieën ín haar eigen invloedssfeer – Hongarije, Roemenië, Tsjecho-Slowakije, Oost-Duitsland, Polen – èn daarbuiten – China, Cuba – waar ontwikkelingen gaande zijn die strijdig zijn met het marxisme-leninisme. Nu is die ideologie zelfs niet bruikbaar gebleken als camouflagepak voor haar kolonialisme. Andermaal dus, voor het oog van hen die nog kunnen en willen denken, een *afgang*.

Ten slotte de zozeer begeerde ontspanning. Zo lang de Sovjet-Unie bewijst de „objectieve wetten van historische ontwikkeling" met geweld te willen forceren, kan de wereld de détente wel vergeten. Voor een politiek die met een illusie van ontspanning de toekomstige slachtoffers in slaap wilde sussen, ook een ontmaskerende *afgang*.

Bedacht zij evenwel dat ook de andere betrokkenen deel hadden aan het afgaan in Afghanistan. Daarover een volgend maal.